

Aquest anys surten els altres dos cementeris municipals, ja tancats definitivament, que Inca conservava. En posteriors documents de patrimoni ja no sortiran. Si es varen vendre o es varen cedir els terrenys als antics propietaris, per ara no ho he aclarit.

“Núm. 9.- Otra idem en son Bennaser de treinta y siete destres (656,75 m2) que por haber servido en tiempos antiguos de cementerio nada produce.”

Nota: parla del bocí de terreny situat vora el molí de Son Bennàssar que serví de cementeri en temps de la pesta bubònica de 1652.

“Núm. 10.- Otra idem de treinta destres (532'50 m2) contigua al torrente de Cagabou (sic) que por haber servido en otro tiempo de cementerio, nada produce tampoco.”

Nota: parla del bocí de terreny situat vora el convent dels franciscans i que també fou emprat com a cementeri d'empestats l'any 1652. Estava situat a la vorera del torrent de Can Tabou, exactament on fins fa poc hi havia el Cinema Novedades, cap de cantó del carrer de Fra Juníper Serra i la Gran Via d'en Colom.

També consta que el fosser habita a l'antic Hospital.¹

Com s'ha vist, des de 1860, el cementeri municipal d'Inca va agafant la forma actual, l'antiga naturalment. Fins ara, com deia al principi, poc s'havia parlat d'aquest lloc d'enterrament. Hi ha moltes més notes i molts més apunts. Hi ha quantitats grosses de curiositats, d'inscripcions, d'estàtues, d'anècdotes, de llegendes, d'històries de por i, en gran abundor, milions de llàgrimes per la mort i enterament dels pares, germans, fills, parents i amics. És, un poc o un molt, la nostra casa, *si no morim a la mar i lluny*, com deien els antics. Poden quedar molts capítols per fer.

¹ Arxiu Històric Municipal d'Inca. Patrimoni. IV.2.5 i 1.319 provisional.

El republicanisme federal a la ciutat d'Inca (1868-1874)

XII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Catalina M. Martorell Fullana

Introducció

L'objectiu d'aquesta comunicació ha estat conèixer la incidència i la implantació que va tenir el republicanisme federal a Inca.

El republicans federals van néixer d'una escissió del Partit Democràtic, fundat el 1849. I fou a partir de la Revolució de Setembre de 1868 quan el republicanisme aterrà amb força. Ja als inicis de la Revolució els republicans federals foren presents en les juntes revolucionàries, juntament amb els progressistes.¹

Les característiques del republicanisme giraven entorn a la formació d'un estat republicà i la voluntat d'acabar amb la monarquia. A més, volien implantar un nou model d'estat que fos federal i així acabar amb la centralització. Una de les lluites que els va fer més populars fou contra les quintes. El sistema de quintes consistia en un reclutament de soldats molt injust, allò que passava és que sols anaven a fer el servei militar i al front de guerra els fills dels més pobres. Els rics tenien diverses possibilitats de lliurar-se de fer el servei militar: la redempció en metàl·lic o bé mitjançant la substitució. També lluitaren per instaurar el sufragi universal i altres llibertats bàsiques, com la de reunió, d'impresma, de cultes, etc. El seu ideal també passava per laïcitzar la societat i acabar amb el poder de l'Església catòlica. A més, promulgaren l'abolició de l'impost de consums, de les matrícules de mar, l'abolició de l'esclavitud, de la pena de mort... En definitiva, allò que volien era acabar amb l'Antic Règim i instaurar la igualtat i la democràcia. És per això que es convertí en un corrent polític que ben aviat comptà amb el suport de les classes populars. A més, el republicanisme federal va tenir molt a veure amb l'organització del primer moviment obrer a Mallorca, fins a l'arribada, poc temps després, de les idees de l'Associació Internacional de Treballadors (AIT).

¹ Reuní progressistes, republicans i algun membre de la Unió Liberal. Fou renovada, elegida per sufragi universal, els dies 18 i 19 del mes d'octubre, i amb la denominació de Junta Revolucionària de Govern de les Balears passà a ser presidida per Joaquim Fiol. GABRIEL, P. "Entorn al moviment obrer a Mallorca segle XIX", a *Randa*, 1, 1975; p. 90-91.

Republicanisme a Inca abans de la Revolució de Setembre

A Inca fou un dels llocs on es visqueren més incidents el dia que arribà la notícia de la Revolució de Setembre. El que succeí la nit del 2 d'octubre de 1868 ens ho conta el periodista de l'època Miquel Bibiloni i Corró a la seva crònica de *La Revolución de setiembre en Mallorca: páginas en las que se reseñan los principales acontecimientos que han tenido lugar en esta isla durante el período de interinidad revolucionaria* (1871). A Inca els revoltats van demanar a crits el quadre de la reina Isabel II que estava ubicat a la sala de sessions de l'Ajuntament d'Inca. El quadre fou llançat per la finestra i ben aviat fou destrossat i cremat. A més del quadre, els revoltats exigiren documents de l'arxiu municipal, papers de la secretaria, etc. Llavors el grup de manifestants es dirigí cap a les dependències de l'Administració de l'Estanc i Sal, i allà exigiren tabac i diners. L'administrador José Pérez entrà a cercar unes capsas de cigars per calmar-los; quan els les entregà, els revoltats començaren a exigir diners i aleshores es llançaren pedres contra l'administrador, que hagué d'entrar dintre de les dependències junt amb un grup de carrabiners. Van començar a sonar trets enlaire per tal de dissuadir els assaltants. Fou quan el cap de carrabiners —el capità Rico— s'adonà del que estava succeint a l'Administració de l'Estanc i Sal, i es dirigí cap a aquesta. Aleshores inicià una càrrega, i d'aquesta manera aconseguiren dispersar el grup de revoltats. El balanç final fou un mort i trenta ferits, dels quals alguns moriren pocs dies després.² Sembla que un dels protagonistes dels aldarulls d'aquell vespre fou Bartomeu Ferriol.³

A més d'Inca, allà on també es visqueren importants disturbis fou a Palma, Lluçmajor, Felanitx, Artà, Andratx, Santanyí i Porreres.

Com veiem, Inca fou un dels pobles on es visqué més tensió i on hi hagué greus incidents. Això vol dir que alguna cosa va passar, que no tot era calma i que segurament ja des de feia temps hi havia tensions polítiques. Miquel Duran parla que Inca fou l'indret on la Revolució fou més cruenta i enfrontà la classe política. Ell mateix recorda que un any abans, el 1867, el canonge Monjón de Ciutadella, líder del moviment liberal, fou desterrat a Inca.⁴ Per altra banda, Simón Gual parla que possiblement fou la sequera que es patia, la conseqüent pèrdua de les collites, les contribucions de consums, alguns abusos de certs empleats de l'Administració, etc., allò que va fer esclatar la revolta. Aquest autor afirma que aquells dies no pareixia que hi hagués enfrontaments polítics a Inca que poguessin propiciar allò succeït aquella nit de l'octubre. També que allò que passava al règim d'Isabel II era més aviat ignorat per la majoria de població de la comarca d'Inca i que el concepte de República era alguna cosa desconeguda i que en el moment de la Revolució no se sabia exactament quin era el seu significat.⁵ No podem estar d'acord amb aquestes afirmacions. El que està clar és que hi havia un malestar social i econòmic per part de la població i que ben aviat part d'aquesta va creure en les demandes de la Revolució de Setembre iniciada a Cadis i se les va fer seves. A més, hem de tenir en compte que les idees de la Revolució de Setembre no eren noves, feia temps que des dels sectors liberals-progressistes i republicans s'estava treballant per posar fi l'Antic Règim que persistia, tot i els breus períodes de govern liberal, com pogui ser el Trienni Liberal (1820-1823) o bé el Bienni Progressista (1854-1856). Amb tot, és lògic pensar que hi hagués cercles progressistes i republicans a Inca abans de *la Gloriosa*. Allò que és segur és que la idea republicana a Inca calà entre la seva població precisament a partir de la Revolució i en aquests sis anys coneguts com Sexenni Democràtic.

2 BIBILONI CORRÓ, M. *La Revolución de Septiembre en Mallorca: páginas en las que se reseñan los principales acontecimientos que han tenido lugar en esta isla durante el período de interinidad revolucionaria*. Palma: 1871; p. 72-76.

3 A l'Arxiu del Tribunal Superior de Justícia hi ha un document de Bartomeu Ferriol com a promotor de desordres públics amb tota la causa instruída al jutjat d'Inca amb data del 22 de setembre de 1869. GUAL, Simon. "La Revolució de 1868 a Inca" a *III Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Inca: Ajuntament d'Inca, 1996; p. 113.

4 Segons aquest historiador, Monjón hauria pogut introduir idees liberals a Inca. DURAN, Miquel. *Repercusiones de la Revolución de 1868 en Mallorca*. Palma: 1980; p.24.

5 GUAL, Simon. "La Revolució de 1868 a Inca" a *III Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Inca: Ajuntament d'Inca, 1996; p. 111.

Inca durant el Sexenni: política i economia

Econòmicament Inca en aquella època no era la ciutat industrial que poc després esdevingué. No fou fins al 1875 quan arribà el ferrocarril que connectà el poble amb Palma i afavorí així el desenvolupament d'Inca com a ciutat: major població, més comerç, més indústries, etc. Cal dir, però, que abans de l'arribada del tren Inca ja era un indret força important on hi havia partit judicial i era també districte electoral. Des de ben prest s'havien fet estudis per impulsar el ferrocarril a Mallorca, i un dels pobles clau per connectar amb Palma era Inca. El primer estudi es féu el 1856 i es titulava *Programa de un camino de hierro de tercera clase entre Palma, Inca, Manacor y Felanitx*, realitzat per l'enginyer Paul Bouvy. El 1857 es creà un altre projecte promogut pel marquès de Bellpuig, el marquès de la Bastida i el comte d'Aimans realitzat per dos enginyers catalans, però toparen amb la manca de diners.⁶ El 1871 Eusebi Estada assumí un projecte més assequible, que seria Palma-Inca. El 1872 es constituí la Sociedad Ferrocarril de Mallorca i finalment el 1875 s'inaugurà el tren a l'illa.

En qualsevol cas, com hem dit, Inca ja era una ciutat prou important, i aquesta importància en gran part li venia per ser el poble connector de la zona Nord, el Raiguer i el Pla amb la capital. Paul Bouvy destacava que Inca era el principal depòsit de productes de gran part de la muntanya i del Pla, de sa Pobla i de Muro, i el 1856 tenia 6.000 habitants.⁷ El 1871 Eusebi Estada parlava de 6.026 referint-se al cens de 1860.⁸ Amb l'arribada del tren la població augmentà i, per exemple, el 1891 Inca tenia 7.477 habitants.⁹

Quant a la seva economia, cap al 1872 entorn del 47% del poble es dedicava al sector primari; el 36%, al sector secundari (especialment teixidors i sabaters...); i el 18%, al sector terciari.¹⁰ Com veiem ja tenia una indústria incipient.

Políticament, després de la Revolució de Setembre, el 3 d'octubre, es constituí un nou consistori per ordre del Govern de la província. Aquest nou Ajuntament havia de formar-se amb les persones que exercien de regidors l'any 1856. Però només comparegueren sis membres, la resta havien mort. Es presentaren el batlle Joan Coll i els regidors Jordi Reus, Rafel Ramis Buades, Domingo Alzina, Antoni Maria Vich i Jaume Bennàsar.¹¹ El 18 d'octubre es nomenaren els regidors que faltaven; com a batlle segon entrà Antoni Maria Vich, que era l'actual síndic; i per regidors Josep Pujol, Miquel Pujades, Joan Martorell Beltran, Miquel Ramis, Josep Corró, Antoni Salas Coll, Antoni Coll Ramis i Arnaldo Perelló de Son Arnau.¹² Abans que entrés el nou govern municipal componien l'Ajuntament: Martín Sastre, Gabriel Llabrés, Andrés Alzina, Miquel Llobera, Bartomeu Cabrer, Josep Martorell, Antoni Llompart i Miquel Fiol.¹³

Després de les eleccions del desembre de 1868, el gener de 1869 passaren a governar l'Ajuntament d'Inca Gabriel Seguí, Josep Alonso, Pedro Balle, Mateu Mateu, Bartomeu Martorell, Jaume

6 PIERAS, Gabriel. *Breu història d'Inca*. Inca: Ajuntament d'Inca, 1986; p.105.

7 BOUVY, Paul. *Programa de un camino de hierro de tercera clase entre Palma, Inca, Manacor y Felanitx*. Palma: Imp. Guasp, 1856; p. 2.

8 ESTADA, Eusebi. *Estudios sobre la posibilidad económica de establecer un camino de hierro en Palma a Inca por E. Estada ingeniero de caminos*. Palma: Imp. Pedro José Gelabert, 1871; p. 7.

9 ALCANTARA PEÑA, Pere. *Guía de las Baleares*. 1891.

10 COLOM, J.; JORDÀ, J. P. "La Primera República a Inca (1873-1874)" a *X Jornades d'Estudis Locals*. Inca: Ajuntament d'Inca, 2009; p. 249.

11 Arxiu Històric Municipal d'Inca (AHMI), actes municipals, 2-10-1868.

12 AHMI, actes municipals, 18-10-1868.

13 AHMI, actes municipals, 20-9-1868.

Bennassar, Guillem Massot, Josep Pujol i Domingo Alzina.¹⁴ El gener de 1872 hi hagué un canvi de govern municipal compost per: Antoni Llampayas Coll com a batlle, Andreu Alzina primer tinent, Rafel Ramis Alós segon tinent, Jordi Corró Capó tercer tinent i els regidors Antoni Quetglas Ferrer, Sebastià Martí Pons, Pedro Juan Ferrer Morro, Bartomeu Llompart Ferrer, Guillem Reus Buades, Joan Morro Jaume, Antoni Salas Ramis, Gabriel Cantallops Alzina, Joan Alomar Martí i Mateu Fiol Pujades.¹⁵

Del consistori que governà durant la Primera República (a partir de l'11 de febrer de 1873) i el seu mandat poca cosa sabem, ja que no es conserven les actes municipals d'aquell any a l'Arxiu Històric Municipal d'Inca. A través dels llibres de comptes sabem que era batlle Antoni Llampayas.¹⁶ L'agost de 1873 el governador civil l'hagué de destituir del càrrec perquè s'havia negat a complir en diverses ocasions les ordres del govern,¹⁷ fet que demostra la seva desavinença amb el nou règim republicà. També sabem que l'últim batlle inquer Pedro Balle formà govern municipal el 1875 entrats en el període de la Restauració.¹⁸ Això ens duu a pensar que als republicans inquers els costà molt aconseguir controlar l'Ajuntament d'Inca, encara que sabem que a les eleccions municipals del desembre de 1871 els republicans guanyaren al poble d'Inca.¹⁹ Però, en sabem ben poc, de la seva gestió, atès que les actes municipals d'aquells anys són incompletes. A més, no tornem a saber amb exactitud el que passà quan es formà el nou govern municipal de 1872 sota la batllia del conservador d'Antoni Llampayas, ni tampoc tenim constància d'allò ocorregut durant la República, perquè han desaparegut les actes municipals de 1873.

Allò cert és que el consistori municipal que governà durant aquests sis anys a Inca sembla ser molt conservador i que s'oposà molts cops als republicans. N'és un exemple la confrontació viscuda a una manifestació en la qual el batlle va increpar un manifestant que portava una pancarta amb el lema "Fora quintes" i que molts d'aquells manifestants republicans, entre ells Fèlix Mateu, foren tancats a la presó. A més, la crònica dels fets parla que a Inca el batlle era una persona reaccionària i recalcitrant.²⁰ Un altre exemple és que durant la Primera República el batlle Antoni Llampayas hagué de ser destituït per desobeir les ordres del Govern civil.

Com veiem, a Inca la política municipal era conservadora i fins i tot l'Església des dels inicis de la Revolució exercí un important paper dins el consistori inquer. Segons la Llei d'extinció de convents i cases religioses, el convent de monges de Sant Bartomeu s'havia de suprimir. Ja a l'octubre de 1868 el rector d'Inca sol·licità a l'Ajuntament, amb l'ajut dels veïns inquers, paràlitzar la supressió. L'Ajuntament féu cas a la petició del rector i tramità al Govern civil la paràlització.²¹ Un altre exemple és que el març de 1871 la candidatura carlista presentada a les Corts arrasà a Inca (de fet fou la gran guanyadora arreu de l'illa). El candidat carlí Guillem Verd va treure 832 vots, el candidat monàrquic democràtic Carlos Navarro en va treure 383 i Jeroni Bibiloni, el republicà federal presentat per al districte d'Inca, aconseguí al poble 132 vots.²²

¹⁴ AHMI, actes municipals, 2-1-1869.

¹⁵ AHMI, actes municipals, 13-1-1872.

¹⁶ AHMI, Llibre de comptes 1872-1873.

¹⁷ *El Isleño*, 30-8-1873.

¹⁸ AHMI, actes municipals, 31-3-1875.

¹⁹ *El Diario de Palma*, 12-12-1871; p. 3: "Las noticias que sabemos sobre las elecciones municipales son de que en Pollensa, Inca, La Puebla, Andratx y Lloseta han triunfado los republicanos."

²⁰ *El Rayo*, 10-4-1870; p. 3.

²¹ AHMI, actes municipals, 28-10-1868.

²² *El Diario de Palma*, 13-3-1871.

Seguint amb la política a Inca i vistos els resultats del març de 1871, prest canvià de signe, i ja a final de 1871 passà el contrari, a les eleccions municipals guanyaren els republicans²³ i a l'estiu de 1872, Joaquim Fiol, representant de la candidatura presentada en conjunt per republicans i radicals a les eleccions a Corts Constituents.²⁴ Per altra banda, a les eleccions de la Primera República es presentaren dues candidatures republicanes sense oponents al districte electoral d'Inca, una representada pels anomenats benèvols i encapçalada pel pollencí Jorge Albis i l'altra pels intransigents, de la mà de Fèlix Mateu Domeray.²⁵ Al districte d'Inca guanyà Albis, qui obtingué 3.361 vots, mentre que Fèlix Mateu Domeray es quedà amb 229 vots.²⁶ Tot i la derrota, fou al poble d'Inca on Fèlix Mateu Domeray va treure més vots, 90.

Els republicans federals a Inca: el partit i les seves xarxes de sociabilitat

És mal d'esbrinar allò que passà amb els sectors liberal progressista i republicà de la ciutat d'Inca durant aquests anys de Sexenni Democràtic, tot i que, com hem vist, hi ha evidències prou clares de la presència d'aquest corrent a la vila. Sabem que l'ideal republicà federal hi aterrà ben prest. Sembla ser que el dirigent republicà federal Fèlix Mateu Domeray²⁷ fou un dels organitzadors a Inca del Partit Republicà Democràtic Federal (PRDF) entre el 1868 i el 1870.²⁸ Un partit clau per entendre la implantació i evolució del republicanisme federal a Inca.

Entre tots aquests governs municipals que hem anomenat no hem pogut esbrinar si algun dels membres pertanyia al PRDF. En tot cas, sí que podem conèixer la tasca que feren els republicans inquers a través dels òrgans de premsa republicans com per exemple *El Iris del Pueblo*, *El Rayo* o *El Cantón Balear*, o bé a través de la premsa més desvinculada ideològicament com *El Diario de Palma* o *El Isleño*.

A Inca, com ja hem comentat, fou Fèlix Mateu Domeray qui entre 1868 i 1870 organitzà el PRDF a Inca. Però no fou fins al 1870 quan el republicanisme federal inquer prengué força. El mes de març es creà el Casino Republicà, a l'abril una escola i el mes de maig els republicans formaren el seu propi comitè dins el PRDF. Per aquelles dates la premsa republicana ja parlava de l'augment de la idea republicana federal al poble: "en Inca en vez de hacer fiasco la federal va en aumento de una manera prodigiosa. Pocos días hace que un joven propagandista salió a uno de los balcones y habló por espacio de largo rato siendo escuchado de la multitud que invadía la calle".²⁹

Com dèiem, el mes de març de 1870 els republicans inauguraren el seu propi casino. La premsa republicana se'n feia ressò:

²³ *El Diario de Palma*, 12-12-1871.

²⁴ *El Diario de Palma*, 28-8-1872. Joaquim Fiol guanyà al districte d'Inca amb 3.587 vots.

²⁵ *El Isleño*, 10-5-1873, p. 3.

²⁶ *El Isleño*, 14-5-1873, p. 4.

²⁷ Durant el Sexenni Democràtic fou un dels principals dirigents del republicanisme federal intransigent a Mallorca, defensor de la via insurreccional enfront de la moderada del benèvols. Fou el director del setmanari *El Cantón Balear* (1873-1874). Els anys 80 creà Unió Obrera Balear (UOB): entitat obrerista, mutualista i republicana. La UOB disposà del seu propi diari, també del mateix nom. Els anys 90 fundà el diari *La Voz del Pueblo*. GABRIEL, Pere. "Mateu i Domeray, Fèlix" a *Gran Enciclopèdia Catalana*. Tom 14. Barcelona: 2000; p. 509.

²⁸ GABRIEL, Pere. "Mateu i Domeray, Fèlix" a *Gran Enciclopèdia Catalana*. Tom 14. Barcelona: 2000; p. 509.

²⁹ *El Rayo*, 3-4-1870, p. 3.

“por fin nuestros amigos de Inca se han decidido a fundar un casino republicano reinando extraordinaria animación y entusiasmo por la idea salvadora. No dudamos un momento de que en breve la gran mayoría de aquel pueblo abandonara su indiferencia política viniendo a robustecer las filas del gran partido salvador. Bravo por nuestros correligionarios de Inca; si se unen todos los que padecen, España se salva”.³⁰

Els casinos eren centres on es desenvolupaven funcions tant polítiques com educatives molt importants i esdevingueren centres de discussió política, però també d'expressió de l'opinió republicana.³¹ Amb això volem dir que, a part de la tasca exclusivament política, també hi havia una important labor educativa. Solien tenir una escola nocturna i altres activitats formatives. En el cas d'Inca no tenim cap descripció dels espais dels quals disposava el casino. El que sí sabem és que el 1873 encara existia i que el febrer de 1873 formà part de la celebració de la proclamació de la República a la plaça Major d'Inca.³²

Com hem dit, a Inca també aparegué una escola republicana federal a principi de 1870 (a Palma s'havia creat a l'any 1869). Sabem que a l'abril de 1870 ja estava constituïda perquè Fèlix Mateu Domeray, des de la presó d'Inca, dedicà una poesia als socis de l'Escola Democràtica Federal de la ciutat.³³ El mes següent el mateix Fèlix Mateu ja impartia classes a l'escola o hi ofería una conferència. No sabem quan es posà fi a aquesta escola, tot i que sí coneixem que generà importants tensions a la vila. Una bona mostra d'aquestes tensions polítiques entre els republicans i els conservadors (possiblement carlins) és el fet del mes de maig de 1870 quan un jove resultà ferit mentre escoltava la paraula de Fèlix Mateu a la pròpia escola.³⁴

Per aquelles dates, el maig de 1870, també quedà constituït el Comitè Republicà Federal d'Inca, del qual era president honorari Fèlix Mateu Domeray. El president era Antoni Valls; el vicepresident, Gaspar Torrens i Joan Pujades; el secretari era Josep Amengual; i el vicesecretari, Francesc Valls.³⁵

No sabem si més endavant, un cop imposada la Restauració, es tornà a reactivar el Casino i el partit a Inca. Potser a partir de 1881 amb la nova llei que permetia l'associacionisme es tornés a activar. Per altres fonts sabem que el 1900 es va crear un Casino Republicà Federal, que el seu primer president fou Bernat Rubert i que aquest casino fou vigent al llarg del segle XX, i molt actiu durant la Segona República.³⁶

Cultura i acció del republicanisme federal a Inca

Per als republicans l'educació era un dels eixos fonamentals per canviar la societat. Per això no és d'estranyar veure que el primer que feren va ser crear escoles i espais de formació i debat com els casinos.

³⁰ *El Rayo*, 6-3-1870, p. 3.

³¹ PÉREZ ROLDAN, Carmen. *El partido republicano federal 1868-1874*. Madrid: Endymion, 2001; p. 182.

³² *El Isleño*, 24-2-1873; p. 3.

³³ *El Rayo*, 10-4-1870; p. 2.

³⁴ *El Iris del Pueblo*, 13-5-1870.

³⁵ *El Iris del Pueblo*, 14-5-1870.

³⁶ ARMENGOL, A.; ARMENGOL, J. *La repressió a Inca. La República i la Guerra Civil*. Palma: Perifèrics, 2005.

Una altra qüestió important en la qual treballaren els republicans federals fou en l'abolició de les quintes. L'Ajuntament d'Inca el 1870 havia elaborat el llistat de mossos sorteijables, i hi havien de formar part 19 soldats.³⁷ Els republicans federals inquers, igual que ocorria arreu de l'illa,³⁸ l'abril de 1870 organitzaren una manifestació contra les quintes que fou interrompuda bruscament.³⁹ *El Rayo*, setmanari republicà intransigent, comentava que durant la manifestació, formada per uns milers de persones, i mentre es feia un recorregut pacífic, el batlle es llançà damunt un manifestant que portava una bandera on es podia llegir “Fuera quintas”. Davant tal imprudència comesa pel batlle, els republicans denunciaren l'actuació dient: “Sr. Gobernador ¿una autoridad así puede continuar en su puesto mereciendo la confianza pública?” Després dels fets ocorreguts es cridà Fèlix Mateu al jutjat, i després de 4 o 5 hores d'interrogatori el van tancar a la presó, on romangué fins al dimecres –hi havia entrat el diumenge. *El Diario de Palma* també es feia ressò dels successos d'Inca: “noticias nos han dado: dicen que en Inca han sido detenidos por la autoridad varias personas que habian intentado perturbar el orden con ruidosas manifestaciones.”⁴⁰ Un cop que fou posat en llibertat, al dia següent, es convocà una nova manifestació.⁴¹

Una altra senya d'identitat del republicanisme federal fou la qüestió de laïcitzar la societat. Però davant d'aquestes pretensions es toparen amb una forta oposició de l'Església. Així des del govern revolucionari, amb la participació dels republicans, s'impulsaren lleis com la Llei d'extinció de convents i cases religioses, que decretava la reducció a la meitat de convents de religioses, d'octubre de 1868.⁴² A Inca s'havia de suprimir segons la llei el convent de Sant Bartomeu, i això provocà el malestar entre els sectors eclesiàstics i d'aquells inquers més devots. Per tal causa, el rector d'Inca Antoni Coll entregà al batlle una sol·licitud subscripta per molts de veïns del poble demanant a l'Ajuntament que no fos suprimit. L'Ajuntament s'adherí per unanimitat a la sol·licitud i acordà que es portés al governador de la província acompanyada d'una exposició de motius en favor de no suprimir el convent.⁴³ Com veiem, els entrebancs dels polítics conservadors i el poder de l'Església no ho posaren gens fàcil als republicans per tal de laïcitzar l'Estat. Així, l'anticlericalisme que hi havia a altres indrets com Palma, a Inca no és gaire visible, ja que, segons el que podem veure als documents, l'Església tenia un fort poder en el govern municipal inquer. Un altre exemple és que el prevere Pedro Juan Ferrer fos regidor a l'Ajuntament i també formés part de la Comissió d'Establiments Públics d'Instrucció, Beneficència, Correcció i Cementiri.⁴⁴ O també ho són les ajudes econòmiques en època de recessió que l'Ajuntament feia a la parròquia d'Inca. Per exemple el prevere Joan Llabrés rebé 60 reals de l'Ajuntament el 28 de juliol de 1872, el prevere Bernat Salas rebé del batlle Antoni Llampayas 20 reals el 26 de juliol de 1872, el vicari Pedro Juan Ferrer rebé 10 pessetes del batlle

³⁷ AHMI, actes municipals, 19-6-1870.

³⁸ Inca no fou l'únic indret on hi hagué mobilitzacions contra les quintes, les més massives es realitzaren a Palma, però també en trobem a Felanitx, Santanyi, Sóller, Marratxí, etc. Una manifestació convocada el 7 de febrer de 1870 congregà més de 20.000 persones als carrers de la capital, i una altra de celebrada poc després aconseguí que l'Ajuntament de Palma, davant la imminent convocatòria de noves quintes, dugués a terme mesures a favor de la confecció d'una bossa d'ajuda per als afectats. GARCIA, Pere J. “L'antimilitarisme a Mallorca durant el Sexenni Democràtic 1868-1874” a *Historica.cat*, núm. 34 (2010). <http://www.historica.cat/?p=2169> [consulta 13/12/2011.]

³⁹ LLABRÉS BERNAL, J. *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*. Tom IV. 3-4-1870; p. 717.

⁴⁰ *El Diario de Palma*, 6-4-1870; p. 3.

⁴¹ *El Rayo*, 10-4-1870; p. 3.

⁴² AHMI, actes municipals, 25-10-1868.

⁴³ AHMI, actes municipals, 28-10-1868.

⁴⁴ AHMI, actes municipals, 7-2-1872.

el dia 1 d'agost de 1872, el prevere Guillem Fiol rebé d'Antoni Llampayas 175 reals el 4 d'agost de 1872. També per la festa del Corpus de 1873 l'Església rebé 20 reals i altres despeses com decoració, transport, etc.⁴⁵ No passava el mateix que a Palma, on el consistori municipal havia suprimit les ajudes a l'Església.

Però també trobem els republicans federals propagant la idea de la llibertat de cultes pels carrers d'Inca. Un exemple molt evident fou el dia de la proclamació de la Primera República a Inca, quan el Casino Republicà va treure al carrer una bandera amb el lema "Viva la religión con honra",⁴⁶ emulant el crit de Topete que donà lloc a la Revolució de Setembre de "Viva España con honra".

Una altra de les grans manifestacions republicanes en què participaren els inquers fou la que organitzà l'Ajuntament republicà de Palma el 1873, juntament amb el casino Tertúlia Radical i tots els casinos republicans de l'illa en honor al dirigent republicà federal Miquel Quetglas —que havia mort un any abans. Segons la crònica cridaren l'atenció els músics d'Inca, ja que portaven símbols maçons. La crònica diu així:

"llamaron la atención los músicos de Inca que llevaban birretes encarnados, cuya significación se ignoraba puesto que no eran gorros frigos, y unos muchachos que les acompañaban portando unas varas rematadas por una figura masónica roja también y en forma de triángulo".⁴⁷

Aquest fet indica que a Inca hi devia haver un sector de republicans que practicaven la maçoneria. La vinculació republicanisme i maçoneria a Mallorca durant el Sexenni Democràtic és molt comuna i hi ha importants dirigents republicans que alhora formen part d'alguna lògia maçònica, com per exemple Antoni Villalonga Pérez, Ignasi Vidal, o bé el batlle de Palma Rafel Manera, etc.

Una altra de les activitats en les quals participaren els republicans inquers durant la Primera República fou una trobada d'amics republicans federals del districte electoral d'Inca, organitzada des del club dels republicans intransigents federals de Palma El Auxilio Federal. Aquests tenien previst el diumenge realitzar una manifestació al poble d'Inca.⁴⁸ La marxa havia de partir des d'El Auxilio Federal.⁴⁹

Per altra banda, ja hem vist la importància de Fèlix Mateu, el qual fou un dels homes forts dintre del republicanisme inquer, però aquest no era l'únic que havia destacat. L'òrgan portaveu dels intransigents —*El Cantón Balear*— parlava d'un destacat propagandista inquer, Mateu Vicens, que feia poc havia pronunciat un bon discurs contra les quintes al poble de Pollença, on fou molt aplaudit. Per això *El Cantón Balear* comentava que per ventura seria positiu que fos el candidat per al districte electoral d'Inca o que almanco es presentés a batlle de la ciutat, ja que segons les seves fonts eren moltes les simpaties que despertava entre els habitants inquers.⁵⁰

45 AHMI, Llibre de comptes 1872-1873, fulls solts.

46 *El Isleño*, 24-2-1873; p. 3.

47 LLABRÉS BERNAL, J. *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*. Siglo XIX. Tom IV-V (1871-1880), 23-2-1873; p. 145-146.

48 *El Cantón Balear*, 1-5-1873.

49 *El Cantón Balear*, 1-5-1873.

50 *El Cantón Balear*, 17-4-1873.

Les darreres notícies que tenim dels republicans federals inquers són del juny de 1873, moment en què el governador civil Eusebi Pascual visità el poble d'Inca, acompanyat d'Antoni Taltavull, diputat a Corts. Els republicans inquers el van rebre amb una important ovació.⁵¹ Probablement, com a la resta de l'Estat, tot el moviment republicà posà punt i final a la seva acció pública el 1874, quan s'imposà un nou règim polític que suprimí les llibertats bàsiques. S'iniciava la Restauració borbònica.

Conclusions

Com hem pogut comprovar, a Inca durant el període del Sexenni Democràtic hi hagué un republicanisme federal organitzat, que tenia els seus propis instruments de propaganda política: el partit, el Casino i l'Escola Republicana Federal. Durant aquests sis anys dugueren a terme manifestacions contra un dels seus objectius fonamentals: abolir les quintes. A més, participaren en d'altres organitzades a Palma. També intentaren fer front a la societat tradicional inquera, s'oposaren al poder de l'Església i propugnaren la llibertat de cultes. En general escamparen l'ideal republicà que passava per la instauració d'una societat democràtica i igualitària. Per fer-ho molts cops es veren exposats a les represàlies i alguns sofriren presó per defensar les seves idees.

A més, hem comprovat que el republicanisme a Inca no era l'opció majoritària, sovint solia quedar per darrere les candidatures conservadores i la monàrquica democràtica, a excepció de 1872, amb la candidatura en coalició de radicals i republicans, en la qual Joaquim Fiol guanyà a Inca, i durant la Primera República, en què les candidatures més conservadores no es presentaren —en el cas de les eleccions a Corts. Pel que fa a l'Ajuntament d'Inca, sembla que governaren el consistori arran de les eleccions de desembre de 1871, i no sabem si durant la Primera República el dominaren, tot i que pareix ser que no, perquè a l'hora de proclamar la República fou el conservador Llampayas qui ho féu amb retard (a final de febrer de 1873).

En qualsevol cas, els republicans inquers foren ben visibles al poble durant aquests sis anys. I de ben segur que aquest període i les idees republicanes foren importants per al poble d'Inca, que per primer cop gaudí de llibertats bàsiques com les d'impremta, associació, cultes, sufragi universal, etc. A més, pot ser que el Casino Republicà d'Inca fos un dels primers espais associatius de la vila, ja que no es coneix cap associació anterior o a l'entorn de 1870. Al marge del Casino, pensem que una de les primeres societats mutuels i recreatives fou La Constància, creada el 1886.

També sobta el grup de músics inquers que participaren en una manifestació a Palma, on portaven insígnies maçòniques, fet que indica que a Inca hi havia un nucli proper al republicanisme que practicava la maçoneria.

Amb tot, podem pensar que els republicans federals inquers, malgrat ser minoritaris i no treure grans resultats electorals d'Inca, i haver-se d'enfrontar a una societat catòlica i conservadora, tingueren una activitat prou rellevant a la ciutat durant aquells anys, que els va portar a obrir els seus propis espais de sociabilitat i així poder difondre l'ideal republicà federal. Allò que passà després de 1874 és feina de properes investigacions, tot i que podem afirmar que, com passà arreu de l'Estat espanyol, el republicanisme es desorganitzà i fou reprimat, i no va ser fins a principi dels 80 quan tornà a aparèixer amb força.

51 *El Cantón Balear*, 8-6-1873.

Fonts i bibliografia

- Arxiu Històric Municipal d'Inca (AHMI). Actes municipals i llibre de comptes (1868-1874).
- *El Iris del Pueblo* (1869-1873).
- *El Rayo* (1869-1870).
- *El Cantón Balear* (1873-1874).
- *El Isleño* (1873).
- *El Diario de Palma* (1868-1873).
- ALCANTARA PEÑA, Pere. *Guía de las Baleares*. Palma: Cort, 2001.
- ARMENGOL, A.; ARMENGOL, J. *La repressió a Inca. La República i la Guerra Civil*. Palma: Perifèrics, 2005.
- BIBILONI CORRÓ, Miquel. *La Revolución de Septiembre en Mallorca: páginas en las que se reseñan los principales acontecimientos que han tenido lugar en esta isla durante el período de interinidad revolucionaria*. Palma: Imp. Guasp, 1871.
- BOUVY, Paul. *Programa de un camino de hierro de tercera clase entre Palma, Inca, Manacor y Felanitx*. Palma: Imp. Guasp, 1856.
- COLOM, J.; JORDÀ, J. P. "La Primera República a Inca (1873-1874)" a *X Jornades d'Estudis Locals*. Inca: Ajuntament d'Inca, 2009.
- DURAN, Miquel. *Repercusiones de la Revolución de Setiembre en Mallorca*. Palma: 1980.
- ESTADA, Eusebi. *Estudios sobre la posibilidad económica de establecer un camino de hierro en Palma a Inca por E. Estada ingeniero de caminos*. Palma: Imp. Pedro José Gelabert, 1871.
- GABRIEL, P. "Entorn al moviment obrer a Mallorca al segle XIX" a *Randa*, 1, 1975; p. 90-91.
- GABRIEL, Pere. "Mateu i Domeray, Fèlix" a *Gran Enciclopèdia Catalana*. Tom 14. Barcelona: 2000.
- GARCIA, Pere J. "L'antimilitarisme a Mallorca durant el Sexenni Democràtic (1868-1874)" a *Historica.cat*, núm. 34 (2010). <http://www.historica.cat/?p=2169> [consulta 13/12/2011].
- GUAL, Simon. "La Revolució de 1868 a Inca" a *III Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Inca: Ajuntament d'Inca, 1996.
- LLABRÉS BERNAL, J. *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*. Tom IV-V (1868-1874).
- LLUÍS SALVADOR, arxiduc d'Àustria. *Les Balears descrites per la paraula: la imatge*. Vol. 2. Mallorca: Sa Nostra, 1999-2002.
- PÉREZ ROLDAN, Carmen. *El partido republicano federal 1868-1874*. Madrid: Endymion, 2001.
- PIERAS, Gabriel. *Breu història d'Inca*. Inca: Ajuntament d'Inca, 1986.

Notes del cens de població de la ciutat d'Inca (any 1900)

XII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Blanca M. Buades García

Introducció

Aquesta comunicació fa referència al padró municipal de la ciutat d'Inca de l'any 1900. Aquest mateix any la reina regent dona Maria Cristina (vídua del rei d'Espanya Alfons XII) va atorgar a la vila d'Inca el títol de Ciutat en reconeixement dels seus avanços socials i econòmics.

La ciutat d'Inca estava dividida en quatre quarts: el primer, anomenat de les Monges; el segon, de Sant Domingo; el tercer, de Sant Francesc; i el quart, de l'Església parroquial, més una part forana (camp o rústica). En aquesta comunicació solament es presenten el primer i segon quarts.

El padró va ser realitzat el mes de desembre de 1900. En aquest cens o padró es relacionen el nombre d'habitants al costat dels seus oficis o professions, les cases habitades, les cases buides, cotxeres, accessoris, solars, cases en construcció, estables i els edificis dedicats a fàbrica, magatzem, escorxador, celler, botiga...

S'amplia aquesta comunicació amb el nombre de persones classificades per edats sense distinció de gènere:

De 0 a 14 anys, de 15 a 30, de 31 a 50, de 51 a 65, majors de més de 65 anys

La majoria dels habitatges habitats per famílies de militars o carabiners, en el cens es descriuen com "família de militar" o "família de carabinero" i no s'especifica el nombre de familiars i servents que hi resideixen. Per tant, el cens no pot ser exacte.

La majoria dels criats o servents servien a les cases nobles de Palma i uns pocs, a cases de bona posició d'Inca i d'algun poble de Mallorca.